

KULTURA BEDE*

Iako je mnogo pisano o siromaštvu i siromašnima, pojam kulture bede je relativno nov. Prvi put sam ga izneo 1959. godine u svojoj knjizi „Pet porodica: Meksička studija slučajeva kulture bede” (*Five Families: Mexican Case Studies in the Culture of Poverty*). Pojam je višesmislen i kao takav se široko koristi i zloupotrebljava.¹⁾ Majkl Harrington (Michael Harrington) ga je obično koristio u svojoj knjizi *Druga Amerika*²⁾, koja je igrala važnu ulogu u podsticanju nacionalnog programa protiv siromaštva u Sjedinjenim Državama. Međutim, on ga je koristio u nešto širem i manje tehničkom smislu nego što sam to ja nameravao. Pokušaću sada da ga definišem preciznije, kao konceptualni model, s posebnim naglascima na razlici između bede i kulture bede. Nepostojanje antropoloških proučavanja siromašnih porodica iz različitih nacionalnih i kulturnih sredina, a naročito iz socijalističkih zemalja, ozbiljna je prepreka formulisanju valjanih kulturoloških pravila. Model koji se ovde iznosi je stoga privremen i podložan izmenama u zavisnosti od novih nalaza.

U pisanoj istoriji, književnosti, poslovicama i narodnim izrekama nailazimo na dve suprotne ocene prirode siromaštva. Jedni siromašne određuju kao blagoslovene, vrle, pravedne, dostojanstvene, nezavisne, poštene, ljubazne i srećne, drugi kao zle, opake, neobuzdane i kriminalne. Ove protivrečne i zbunjujuće procene odražavaju se kako u unutrašnjim sukobima koji postoje tako i u ratu protiv bede. Jedni naglašavaju velike sposobnosti siromašnih za organizovanje samopomoći, vođstva i zajednice, dok drugi ukazuju na ponekad pogubne posledice siromaštva na karakter pojedinca, i zbog toga naglašavaju neophodnost da usmeravanje

*) Esej je preuzet iz knjige Oscar Lewis, *Anthropological Essays*, Random House, N. Y. 1970. god. str. 67–80. Prvi put je objavljen 1966. godine u knjizi *La Vida* (N. Y) (prim. prev.)

¹⁾ Bilo je relativno malo diskusija o konceptu kulture bede u profesionalnim časopisima. Dva članka bave se problemom u nekim detaljima: Elizabeth Herzog, „Some Assumptions About the Poor”, *The Social Service Review* (1963), str. 389–402; i Lloyd Ohlin, *Inherited Poverty*, Paris, Organization for Economic Cooperation and Development.

²⁾ Macmillan, New York, 1962.

i upravljanje ostanu u rukama srednje klase, koja je, po svemu sudeći, zdravija.

Ova suprotna gledišta odraz su borbe za političku vlast između konkurentskih grupa. Međutim, deo zbrke potiče i od nerazlikovanja samog siromaštva i kulture bede, kao i od težnje da se pažnja usmeri na pojedinca, a ne na grupu odnosno na porodicu i slam u celini.

Kao antropolog pokušavao sam da shvatim bedu i njene osobenosti kao kulturu, ili tačnije, kao subkulturu³⁾, s vlastitom strukturom i sveobuhvatnošću, kao način života koji se prenosi po porodičnoj liniji s generacije na generaciju. Ovakav pristup usmerava pažnju na činjenicu da kultura bede u savremenim nacijama nije samo stvar ekonomskog lišavanja, dezorganizacije, ili odsustva bilo čega. On je i pozitivan i pruža nešto bez čega bi siromašni teško mogli da opstanu.

Ukazivao sam već da kultura bede prevazilazi regionalne, ruralno-urbane i nacionalne razlike i pokazuje značajne sličnosti u strukturi porodice, interpersonalnim odnosima, vremenskoj orijentaciji, vrednosnim sistemima i obrascima potrošnje.⁴⁾ Ove sličnosti, koje postoje bez obzira na nacionalne granice, primeri su nezavisnog razvoja i ukrštanja. One predstavljaju zajedničko prilagodavanje zajedničkim problemima.

Kultura bede nastaje u različitim istorijskim okolnostima. Ipak, ona uglavnom cveta u društvima koja imaju sledeće osobenosti: 1. robno-novčanu privredu, najamnu radnu snagu i proizvodnju za profit; 2. visoku stopu nezaposlenosti i nedovoljne zaposlenosti nekvalifikovane radne snage; 3. niske plate; 4. nepostojanje odgovarajuće društvene, političke i ekonomske organizacije — bilo na dobrovoljnoj osnovi, ili odlukom države — za stanovništvo s niskim dohotkom; 5. postojanje bilinearnog rodbinskog sistema, umesto unilinearnog; i konačno, 6. postojanje sistema vrednosti vladajuće klase kojim se naglašava akumulacija bogatstva i imovine, mogućnost vertikalne pokretljivosti i štedljivost, i koja nizak ekonomski status tumači kao posledicu lične nesposobnosti ili inferiornosti.

Način života koji se razvija među nekim siromašnima pod navedenim uslovima je kultura bede. Ona najbolje može biti proučavana u urbanim ili ruralnim slamovima i može biti opisana odnosima nekih sedamdesetak međusub-

³⁾ Iako je termin „subkultura bede“ precizniji, ponekad koristim „kultura bede“ kao kraći.

⁴⁾ Oscar Lewis: *Five Families: Mexican Case Studies in the Culture of Poverty*, New York, Basic Books, 1959.

no povezanih društvenih, ekonomskih i psiholoških osobnosti. Ipak, broj tih osobnosti i odnosi među njima mogu varirati od društva do društva i od porodice do porodice. Na primer, u visoko pismenom društvu nepismenost može biti značajniji pokazatelj kulture bede nego u društvu gde vlada nepismenost i u kome čak i bogati mogu biti nepismeni, kao u nekim meksičkim selima pre revolucije.

Kultura bede je i adaptacija i reakcija siromašnih na sopstveni marginalni položaj u klasno stratifikovanom, visoko individualističkom kapitalističkom društvu. Ona predstavlja napor za ovladavanje osećanja beznadežnosti i očajanja koji nastaju iz shvatanja nemogućnosti postizanja uspeha koji bi bio u skladu s vrednostima i ciljevima šireg društva. Zaista, mnoge osobnosti kulture bede mogu se smatrati pokušajima lokalnog rešavanja problema koje postojeće institucije i ustanove ne mogu da reše, jer ih ljudi ne poznaju, ne prihvataju ili u njih nemaju poverenja. Na primer, kako ne mogu da dobiju kredit od banaka, upućeni su na sopstvene izvore sredstava i međusobne bezkamatne pozajmice.

Kultura bede nije samo prilagođavanje objektivnim uslovima društva. Kada nastane, ona teži svom ovekovečavanju, iz generacije u generaciju, delujući na decu. U uzrastu od šest ili sedam godina deca iz slama su obično već apsorbovala osnovne vrednosti i stavove svoje subkulture i nisu psihološki pripremljena da iskoriste uslove koji se menjaju ili mogućnosti koje im se mogu ukazati u životu.

Kultura bede najčešće se razvija kada se stratifikovani društveni i ekonomski sistem ruši ili biva zamenjen drugim, kao što je slučaj s prelaskom feudalizma u kapitalizam, ili u vreme brzih tehnoloških promena. Ona je često posledica imperijalističkih pobeda koje uništavaju društvenu i ekonomsku strukturu porobljenih, a stanovništvo kroz generacije zadržavaju u kolonijalnom statusu. Ona može nastati i u procesu detribalizacije kao što je onaj koji se sada odvija u Africi.

Najverovatniji kandidati za kulturu bede su ljudi koji dolaze iz nižih slojeva društva koje se brzo menja i već su delom od njega otuđeni. Tako se od seoskih radnika-bezemljaša, koji migriraju u gradove, može s većom sigurnošću očekivati da će razviti kulturu bede, nego od migranata iz stabilnih sela sa dobro organizovanom tradicionalnom kulturom. U vezi s ovim, postoji iznenađujući kontrast između Latinske Amerike, u kojoj je seosko stanovništvo odavno prešlo iz plemenskog u seosko društvo, i Afrike, koja je još uvek bliska svom plemenskom nasleđu. Korporativnija priroda mnogih afrič-

kih plemenskih društava, u kontrastu s latino-američkim seoskim zajednicama, i istrajnost seoskih veza, teže da zaustave ili odlože oblikovanje kulture bede u mnogim manjim i većim afričkim gradovima. Posebni uslovi aparthejda u Južnoj Africi, u kojoj su migranti segregirani u odvojene „lokacije” i ne uživaju slobodu kretanja, stvaraju specifične probleme. Ovde, institucionalizacija represije i diskriminacije teže da razviju jače osećanje identiteta i grupne svesti.

Kultura bede može biti izučavana s različitih stanovišta tj. može se proučavati: odnos između subkulture i šireg društva; priroda zajednice u slamu; priroda porodice; stavovi, vrednosti i struktura karaktera individue.

1. Jedna od osnovnih karakteristika kulture bede jeste nedostatak pravog učešća i integracije siromašnih u najvažnije institucije šireg društva. To je kompleksno pitanje a potiče iz dejstva različitih činilaca koji mogu uključivati: nedostatak ekonomskih izvora, segregaciju i strah, sumnju ili apatiju, i razvoj lokalnih rešenja za probleme. Ipak, participacija u nekim ustanovama šireg društva — na primer, u zatvorima, vojsci, i u javnom sistemu pomoći — ne odstranjuje *per se* osobenosti kulture bede. U slučaju sistema pomoći koji jedva održava ljude u životu i suštinsko siromaštvo i osećanje beznađa se pre perpetuiraju nego što se odstranjuju.

Niske nadnice, hronična nezaposlenost i nedovoljna zaposlenost imaju za posledice: niske prihode, nepostojanje imovine, odsustvo štednje, odsustvo rezervi hrane kod kuće i hroničan nedostatak gotovine. Navedene okolnosti smanjuju mogućnost pravog učestvovanja u širem ekonomskom sistemu. Otud u kulturi bede nailazimo na visoku učestalost zalaganja ličnih dobara; pozajmljivanje novca od lokalnih pozajmljivača uz zelenaške stope interesa; spontano, neformalno organizovanje međususedskog kreditiranja, korišćenje polovne odeće i nameštaja i često kupovanje malih količina hrane više puta dnevno, u zavisnosti od potreba.

Ljudi koji žive u kulturi bede ne proizvode dobra/robu niti dobijaju bilo šta za uzvrat. Njihov nivo pismenosti i obrazovanja je nizak, ne pripadaju radničkim sindikatima, nisu članovi političkih partija, obično ne učestvuju u nacionalnim dobrotvornim ustanovama, i vrlo malo koriste banke, bolnice, robne kuće, muzeje ili umetničke galerije. Imaju kritički stav prema nekim osnovnim institucijama dominantnih klasa, mrze policiju, ne veruju vladi i onima koji su na visokim položajima, a njihov cinizam se proteže čak i na crkvu. Sve navedeno čini od kulture bede potencijalni izvor pobune

kao i mogućnost da se koristi protiv postojećeg društvenog poretka, u okviru političkih pokreta.

Ljudi koji žive u kulturi bede su svesni vrednosti srednje klase, o njima govore, za neke čak tvrde da su njihove vlastite; ipak, u celini, ne žive po njima.⁵⁾ Zato je važno razlikovati ono što oni govore od onog što oni čine. Na primer, mnogi će vam reći da je zakonsko ili crkveno sklapanje braka, ili i jedno i drugo, idealan oblik sklapanja braka; ali samo nekolicina će se venčati. Za ljude koji nemaju nikakve stalne poslove ili izvore prihoda, koji ne poseduju imovinu i nemaju bogatstva koje bi ostavili svojoj deci, koji su usmereni na sadašnjost i koji žele da izbegnu troškove i zakonske teškoće skopčane s formalnim sklapanjem braka ili formalnim razvodom, slobodni ili brakovi na osnovu saglasnosti itekako imaju smisla. Žene će često odbiti ponude za udaju jer osećaju da ih brak vezuje za muškarce koji su nezreli, grubi i u celini nepouzdati. Žene osećaju da sporazumna zajednica za njih predstavlja bolje rešenje; daje im nešto od slobode i fleksibilnosti koju muškarci imaju. Ne dajući očevima svoje dece legalan status muževa, žene ubedljivije polažu pravo na decu, ukoliko odluče da ostave muškarce. To takođe, pruža ženama ekskluzivno pravo na kuću ili bilo koju drugu imovinu.

2. U opisivanju kulture bede na nivou lokalne zajednice, nalazimo loše stambene uslove, prenaseljenost, gregarizam, ali, pre svega, minimum organizacije iznad nivoa nuklearne ili proširene porodice. Povremeno dolazi do neformalnog i privremenog grupisanja ili dobrovoljnog udruživanja unutar slamova. Postojanje susedskih gangova, koji presecaju naselja slamova, predstavlja značajan napredak iznad nulte tačke kontinuuma koji imam na umu. Zaista, upravo nizak nivo organizacije daje kulturi bede njen marginalan i anahroničan kvalitet u našem visoko složenom, specijalizovanom, organizovanom društvu. Mnogi primitivni narodi dostigli su viši nivo socio-kulturne organizacije od naših modernih gradskih stanovnika slama.

Uprkos, u celini, niskom stupnju organizacije, u urbanim slamovima i njihovim susedstvima može se pojaviti osećanje zajedništva i pripadništva. Ono može varirati u okviru jednog grada, od regije do regije ili od zemlje do zemlje. Glavni činioci koji mogu da utiču na ove varijacije jesu: veličina slama, lokacija i fizič-

⁵⁾ U skladu s Hajman Rodmanovim (Hyman Rodman) konceptom: „Rastezanje vrednosti donje klase” (The Lower-Class Value Stretch) u *Social Forces*, Vol. 42, №. 2. (Dec. 1963.), str. 205—15, rekao bih da kultura bede postoji i tamo gde je to rastezanje na minimumu, tj. tamo gde je verovanje u vrednosti srednje klase na minimumu.

ke karakteristike, dužina boravka, stepen posedovanja terena i vlastitih kuća (nasuprot bespravno useljenim), zakupi, etnicitet, rodbinske veze i sloboda ili nedostatak slobode kretanja. Kada su slamovi odvojeni od okoline zidovima ili drugim fizičkim barijerama, kada su rente niske i fiksirane, a stabilnost boravka velika (dvadeset ili trideset godina), kada stanovništvo čine različite etničke, rasne ili jezičke grupe, kada postoje rođачke veze (*compadrazgo*), i kada postoje neka interna, dobrovoljna udruženja, onda se i osećanje pripadnosti lokalnoj zajednici približava onom u seoskoj zajednici. U mnogim slučajevima ova kombinacija povoljnih uslova ne postoji. Ipak, čak i tamo gde unutrašnja organizacija i pripadništvo jedva da postoje i gde su velike migracije, razvija se osećanje teritorijalnog pripadništva, koje oštro razdvaja slamove od ostalog dela grada. U Meksiko Sitiju i San Huanu ovo osećanje teritorijalnosti posledica je nemogućnosti onih s niskim prihodima da dođu do stana izvan područja slama. U Južnoj Africi osećanje teritorijalnosti izrasta iz segregacije koju podržava vlada, ograničavajući seoske migrante na specifične lokacije.

3. Na nivou porodice osnovne osobenosti kulture bede su: odsustvo detinjstva kao posebno produženog i zaštićenog stupnja u životnom ciklusu; rano uvođenje u seks; slobodni ili sporazumni brakovi; relativno visoka učestalost napuštanja žena i dece; trend ka porodici u kojoj je žena, odnosno majka — centar i otud mnogo bolje poznavanje majčinih rođaka; jaka predispozicija za autoritarizam; nedostatak privatnosti; verbalno naglašavanje porodične solidarnosti, koja se samo retko postiže zbog rivaliteta braće i sestara i takmičenja za ograničena dobra i materinsku ljubav.

4. Na nivou individue, osnovne karakteristike su: snažno osećanje marginalosti, bespomoćnosti, zavisnosti i inferiornosti. Ovo sam uočio među stanovnicima slama u Meksiko Sitiju i San Huanu, među porodicama koje ne čine posebnu etničku ili rasnu grupu i koje ne trpe rasnu diskriminaciju. U Sjedinjenim Državama, naravno, kultura bede Crnaca ima dodatne nepovoljnosti koje izviru iz rasne diskriminacije; ali kao što sam već istakao ove dodatne nepovoljnosti sadrže veliki potencijal za revolucionarni protest i organizaciju, koja, čini se, nedostaje u slamovima Meksiko Sitija ili među siromašnim belcima na Jugu.

Ostale osobenosti uključuju: visoku učestalost materinskog lišavanja; usmeno izražavanje; slabu ego strukturu, konfuziju u seksualnoj identifikaciji; nedostatak kontrole impulsa; snažnu usmerenost ka sadašnjici s relativno slabom sposobnošću da se odloži zadovoljstvo i

da se planira budućnost; osećanje rezignacije i fatalizma; rašireno verovanje u mušku superiornost i visoku toleranciju psihopatologije svih vrsta

Ljudi koji žive u kulturi bede su provincijalni, i lokalno orijentisani i imaju veoma malo smisla za istoriju. Oni poznaju samo sopstvene probleme, lokalne uslove, svoje susedstvo i sopstveni način života. Obično nemaju znanja, viziju, ili ideologiju koja bi im pomogla da uoče sličnosti između sopstvenih problema i problema sebi sličnih širom sveta. Oni nisu klasno svesni, iako su veoma osetljivi na statusne razlike.

U razmatranju prethodno pomenutih osobenosti mora se imati na umu sledeće: (1) Te osobenosti se mogu grupisati i funkcionalno međusobno povezati. (2) Mnoge, ali ne sve osobenosti različitih grupa su takođe funkcionalno povezane. Na primer, ljudi s niskim prihodima i hroničnom nezaposlenošću stvaraju lošu sliku o sebi, postaju neodgovorni, napuštaju svoje žene i decu, i održavaju veze s drugim ženama češće od onih s visokim prihodima i sigurnim poslom. (3) Nijedna od ovih osobenosti, uzeta pojedinačno, nije karakteristična za subkulturu bede. Međusobna veza, njihova funkcija i obrazac određuju subkulturu. (4) Subkultura bede, određena ovim osobenostima jeste statistički profil. Odnosno, učestalost ovih osobenosti, kako pojedinačno tako i grupno veća je ovde nego u ostaloj populaciji. Drugim rečima, u porodicama koje žive u subkulturi bede, postojaće kombinacije više osobenosti nego u stabilnim porodicama iz radničke, srednje ili više klase. Čak i u okviru jednog klase verovatno će postojati gradacija između porodica koje žive u kulturi bede i porodica koje ne pripadaju toj kulturi. (5) Profili subkulture bede će se verovatno razlikovati na jedan sistematičan način s obzirom na razlike u nacionalnom — kulturnom kontekstu kome pripadaju. Očekuje se da će neke nove osobenosti moći da se pojave tokom istraživanja u različitim zemljama.

Još nisam razradio sistem ponderisanja svake osobenosti, ali se to verovatno može uraditi i može se ustanoviti odgovarajuća skala. Najvažnije osobenosti su one koje odražavaju neučestvovanje u organizovanim delatnostima društva ili njihovo potpuno odbacivanje — bar u praksi, ako ne i u teoriji — na primer: nepismenost, provincijalizam, slobodne veze, napuštanje žena i dece, učestvovanje u dobrovoljnim udruženjima izvan proširene porodice.

Kada siromašni postanu klasno svesni ili aktivni članovi sindikalnih organizacija, ili kada prihvate internacionalistički pogled na svet, oni nisu više deo kulture bede iako još uvek mogu

biti beznadežno siromašni. Svaki pokret, bio on religiozan, pacifistički ili revolucionaran, koji organizuje i daje nadu siromašnima i koji delotvorno potpomaže solidarnost i osećanje identifikacije s širim grupama, razara psihološko i socijalno jezgro kulture bede. U vezi s ovim, pretpostavljam da je borba za građanska prava među Crncima u Sjedinjenim Državama učinila više za poboljšanje njihove slike o sebi i za samopoštovanje, nego što je učinilo ekonomsko napredovanje, iako se, bez sumnje, uzajamno pojačavaju.

Razlikovanje bede i kulture bede je bazično za model koji je ovde opisan. Postoje stupnjevi bede i mnogo vrsti siromašnih ljudi. Kultura bede je jedan način života siromašnih ljudi u određenim istorijskim i društvenim kontekstima. Ekonomske osobenosti kulture bede, koje sam naveo, su neophodne, ali ne i dovoljne za određenje fenomena koji imam u vidu. Postoji priličan broj istorijskih primera veoma siromašnih delova populacije koji nemaju način života koji bih opisao kao subkulturu bede. Ovde bih želeo da navedem četiri primera:

a) Mnogi primitivni narodi ili narodi koji još uvek ne poznaju pismenost, mada žive u krajnjoj nemaštini koja je posledica nerazvijene tehnologije i/ili nedovoljnih prirodnih bogatstava, ili i jednog i drugog, nemaju osobenosti subkulture bede. Zaista, oni ne predstavljaju subkulturu jer njihova društva nisu visoko stratifikovana. Uprkos svojoj bedi oni imaju relativno integrisanu, zadovoljavajuću i samodovoljnu kulturu. Čak i najjednostavnija sakupljačka i lovačka plemena imaju značajan stepen organizovanosti — rodove i rodovske vođe, plemenske savete i lokalnu samoupravu — elemente na koje se ne nailazi u kulturi bede.

b) U Indiji niže kaste (*camari* ili kožari i *bhangii* ili čistači) mogu biti beznadežno siromašne, i u selima i u gradovima, ali većina njih je integrisana u šire društvo i ima svoje vlastite *panchayat* organizacije koje prevazilaze granice sela i daju im značajnu moć.⁹⁾ Pored kastiškog sistema koji individuama pruža osećanje identiteta i pripadanja, postoji još jedan faktor, klanovski sistem. Gde god postoje jednolinearni rodbinski sistemi ili klanovi ne bi trebalo očekivati da će se naći kultura bede zato što klanovski sistem daje ljudima osećanje pripadnosti korporativnom telu koje ima istoriju i svoj sopstveni život i zato pruža osećanje kontinuiteta, osećanje prošlosti i budućnosti.

⁹⁾ Moguće je da se u slamovima Kalkute i Bombaja razvije klica kulture bede. Bilo bi veoma poželjno da se u ovim slamovima istražuju porodični odnosi kao ključni test za hipotezu kulture bede.

c) Jevreji u Istočnoj Evropi su bili veoma siromašni, ali nisu imali mnoge od osobina kulture bede zbog svoje tradicije, pismenosti, visokog vrednovanja učenja, organizacije zajednice oko rabina, širenja lokalnih dobrovoljnih udruženja i svoje religije, koja je učila da su oni odabrani narod.

d) Moj četvrti primer je spekulativan i odnosi se na socijalizam. Na osnovu mog delimičnog iskustva iz jedne socijalističke zemlje — Kube — i na osnovu literature, sklon sam da verujem da kultura bede ne postoji u socijalističkim zemljama.

Prvi put sam otišao na Kubu 1947. godine kao gostujući profesor Ministarstva inostranih poslova. U to vreme počeo sam studiju o plantaži šećera u Melena del Suru i o slamu u Havani. Posle Kastrove revolucije otputovao sam po drugi put na Kubu, kao dopisnik poznatog časopisa, i ponovo posetio isti slam i neke iste porodice. Fizički aspekt slama promenio se veoma malo, ako se izuzme lepo novo obdanište. Bilo je jasno da su ljudi još uvek očajno siromašni, ali sam naišao na mnogo manje osećanja očaja, apatije, beznada, što je sve toliko svojstveno urbanim slamovima u kulturi bede. Oni su izražavali veliko poverenje u svoje vođe i nadu u bolji život u budućnosti. Slam je sada bio visoko organizovan, s blokovskim komitetima, obrazovnim komitetima, partijskim komitetima. Ljudi su imali novo osećanje moći i značaja. Bili su naoružani i dobili su doktrinu koja je glorifikovala nižu klasu kao nadu čovečanstva. (Jedan kubanski funkcioner mi je rekao da su praktično eliminisali delinkventiju dajući oružje delinkventima!).

Moj je utisak da Kastrov režim, nasuprot Marks-u i Engles-u, nije otpisao takozvani lumpenproletarijat kao inherentno reakcionarnu i antirevolucionarnu snagu, već je pre video njihov revolucionarni potencijal i pokušao je da ga iskoristi. U vezi s ovim, Franc Fanon daje sličnu ocenu uloge lumpenproletarijata zasnovanu na iskustvu iz alžirske borbe za nezavisnost. U *Prezrenima na svijetu (The Wretched of the Earth)* on piše: „U toj masi, među tim ljudima pod stračarama, u tom lumpenproletarijatu ustanak će naći najbolje oružje za borbu protiv grada. Lumpenproletarijat, izglednije gomile istrnutih iz plemena i klanova, najspontanija je i najradikalnija snaga koloniziranog naroda.”⁷⁾

Moje vlastite studije gradskog siromašnog stanovništva u San Huanu ne potvrđuju generalizacije Fanona. Pronašao sam veoma malo revolucionarnog duha ili radikalne ideologije među

⁷⁾ Frantz Fanon, *Prezreni na svijetu*, Stvarnost, Zagreb, str. 69

Portorikancima s malim prihodima. Naprotiv, većina porodica koje sam proučavao bile su krajnje politički konzervativne, i oko polovina je bila naklonjena Državnoj republikanskoj partiji. Čini mi se da će revolucionarni potencijal ljudi u kulturi bede značajno varirati u skladu s nacionalnim kontekstom i posebnim istorijskim okolnostima. U zemlji, kao što je Alžir, koja se borila za svoju nezavisnost, lumpenproletarijat je bio uvučen u borbu i postao vitalna snaga. Međutim, u zemljama kao što je Porto Riko, u kojima pokret za nezavisnost ima veoma slabu podršku masa, i u zemljama kao što je Meksiko, koje su postigle svoju nezavisnost odavno i koje su sada u postrevolucionarnom periodu, lumpenproletarijat nije vodeći izvor pobune ili revolucionarnog duha.

U stvari, nalazimo da se u primitivnim društvima i u kastinskim društvima kultura bede ne razvija. U socijalističkim, fašističkim i visoko razvijenim kapitalističkim društvima države blagostanja, kultura bede teži opadanju. Pretpostavljam da kultura bede cveta i da je opšta u ranom stadijumu kapitalizma slobodne inicijative i da je endemična u kolonijalizmu.

Važno je razaznati različite profile u subkulturi bede u zavisnosti od nacionalnog konteksta. Ako o kulturi bede razmišljamo prvenstveno kao o faktoru integracije u šire društvo i kao o osećanju identifikacije s velikom tradicijom tog društva ili s novom revolucionarnom tradicijom koja se pojavljuje, onda nećemo biti iznenađeni što su neki stanovnici slama s nižim dohotkom odmakli dalje od suštinskih karakteristika kulture bede nego drugi s višim dohotkom. Na primer, Porto Riko ima mnogo viši *per capita* dohodak od Meksika, pa ipak Meksikanci imaju dublje osećanje identiteta. U Meksiku, čak i najsiromašniji stanovnik slama ima mnogo bogatije osećanje prošlosti i dublju identifikaciju s velikom meksičkom tradicijom od Portorikanaca. U obe zemlje ispitivao sam stanovnike slamova o nacionalnim veličinama. U Meksiko Sitiju veoma visok procenat ispitanika, uključujući i one koji nisu bili formalno školovani, znali su o Kuauhtemoku, Hidalgu, Ocu Morelosu, Huarezu, Diazu, Zapati, Karanci i Kardenasu. U San Huanu ispitanici su pokazali duboko neznanje portorikanskih istorijskih likova. Imena Famona Pauera, Hozea de Diega, Baldoriotia de Kastru, Ramona Betancesa, Nemesia Kanalesa, Ljorensa Toresa, nisu pobuđivala nikakve asocijacije. Za Portorikanca s niskim prihodom koji je stanovnik slama, istorija počinje i završava se Munjoz Riverom, njegovim sinom Munjoz Marinom, i dona Felizom Rin-

kon!

Uključio sam fatalizam i nizak nivo aspiracija među ključne osobenosti subkulture bede. I ov-

de, nacionalni kontekst stvara velike razlike. Sigurno je da je nivo aspiracija čak i najsiromašnijeg dela stanovništva u zemlji kao što su Sjedinjene Države, s njenom tradicionalnom ideologijom vertikalne pokretljivosti i demokratizacijom, mnogo viši nego u većini zaostalih zemalja, kao što su Ekvador i Peru, gde su i ideologija i aktuelne mogućnosti vertikalne pokretljivosti izuzetno ograničene i gde se autoritarne vrednosti još uvek održavaju i u urbanim i u ruralnim sredinama.

Zbog napredne tehnologije, visokog nivoa pismenosti, razvoja masovnih medija i relativno visokog nivoa aspiracija svih delova stanovništva, posebno kada se poredi sa nedovoljno razvijenim nacijama, verujem da, iako još uvek postoji dosta siromaštva u Sjedinjenim Državama (procene se protežu od 30 do 50 miliona ljudi), postoji relativno malo onoga što bih ja nazvao kulturom bede. Moja je približna procena da u Sjedinjenim Državama samo dvadeset procenata od stanovništva ispod linije siromaštva (između šest i deset miliona ljudi) ima karakteristike koje opravdavaju klasifikovanje njihovog načina života kao kulturu bede. Verovatno najveći deo u okviru ove grupe čine vrlo siromašni Crnci, Meksikanci, Portorikanci, Američki Indijanci i belci s Juga. Relativno mali broj ljudi u Sjedinjenim Državama koji pripadaju kulturi bede je pozitivan faktor, jer je mnogo teže odstraniti kulturu bede, nego bedu *per se*.

Ljudi srednje klase, u koju spada i većina naučnika iz društvenih nauka, teže da se koncentrišu na negativne aspekte kulture bede. Oni teže da vežu negativne vrednosti uz takve osobenosti kao što su orijentacija na sadašnjost i konkretnost nasuprot apstraktnoj orijentaciji. Ne nameravam da idealizujem ili romantizujem kulturu bede. Kao što je neko rekao: „Lakše je hvaliti bedu nego u njoj živeti”; ipak se neki pozitivni aspekti ovih osobenosti ne smeju prevideti. Život u sadašnjosti može razviti sposobnost za spontanost, za uživanje u senzualnom, za zadovoljenje impulsa, što je često zatupljeno kod čoveka iz srednje klase usmerenog ka budućnosti. Možda je upravo to realnost trenutka koju egzistencijalistički pisci tako očajnički pokušavaju da ponovo osvoje, a koju kultura bede doživljava kao prirodan, svakodnevni fenomen. Česta pribegavanja nasilju predstavljaju vrstu sigurnosnog ventila tako da ljudi iz kulture bede trpe manju represiju od ljudi iz srednje klase.

U okviru tradicionalnog pogleda na kulturu, antropolozi su smatrali da kultura pruža ljudskim bićima obrazac života, gotov skup rešenja za ljudske probleme, tako da pojedinci ne moraju da počinju uvek iz početka, potiranjem svake prethodne generacije. To znači da je srž

kulture njena pozitivna adaptivna funkcija. I ja sam, takođe ukazao na neke adaptivne mehanizme kulture bede: na primer, nizak nivo aspiracije pomaže da se redukuje frustracija; ozakonjenje hedonizma manjeg opsega omogućava spontanost i uživanje. Međutim, u celini mi izgleda kao da je to tanka, relativno površna kultura. Postoji vrlo mnogo patosa, patnje i praznine među onima koji žive u kulturi bede. Ona ne pruža mnogo podrške ili zadovoljstva i njeno ohrabrivanje nepoverenja teži da uveća bespomoćnost i izolaciju. Zaista, beda kulture je jedan od krucijalnih aspekata kulture bede.

Koncept kulture bede omogućava visok nivo generalizacija koje će, nadajmo se, unificirati i objasniti veliki broj fenomena koji su bili posmatrani kao osobene karakteristike rasnih, nacionalnih ili regionalnih grupa. Na primer, majka — centar porodice, visoka učestalost sporazumnih brakova, visok procenat domaćinstava kojima je na čelu žena, osobenosti za koje se smatralo da su odlike karibske porodične organizacije ili crnačkog porodičnog života u Sjedinjenim Američkim Državama, u stvari su osobenosti kulture bede i susreću se kod različitih naroda u raznim delovima sveta kao i u naroda koji nisu robovali.

Koncept subkulture bede koji prelazi granice jednog društva omogućuje nam da vidimo da mnogi problemi o kojima razmišljamo kao o specifično svojim ili specifično crnačkim problemima (ili bilo koje posebne rasne ili etničke grupe) postoje i u zemljama u kojima nema posebnih etničkih grupa. To sugeriše, takođe, da odstranjivanje fizičke bede *per se* može biti nedovoljno za odstranjivanje kulture bede koja je sveukupni način života.

Šta je budućnost kulture bede? U razmatranju ovog pitanja moraju se razlikovati zemlje u kojima ona obuhvata relativno mali deo populacije od onih u kojima je njome obuhvaćen veliki deo. Očigledno je da će se rešenja razlikovati u ove dve situacije. U Sjedinjenim Državama, glavno rešenje koje su predložili planeri i socijalni radnici, koji se bave višestruko problematičnim porodicama i takozvanim „tvrdim jezgrom” siromaštva, bio je pokušaj da im se postupno diže nivo života i da se one inkorporiraju u srednju klasu. Gde god je to bilo moguće, oslanjalo se na psihijatrijske ustanove.

U nedovoljno razvijenim zemljama, međutim, gde velike mase stanovništva žive u kulturi bede rešenje putem socijalnog rada ne izgleda izvodljivo. Zbog veličine problema psihijatri teško da mogu da počnu da se s njim bore. Sve

što mogu da učine to je da se brinu za svoju vlastitu narastajuću srednju klasu. U ovim zemljama ljudi iz kulture bede mogu tražiti revolucionarnije rešenje. Stvaranjem bazičnih strukturalnih promena u društvu, preraspodelom bogatstva, organizovanjem siromašnih i pružanjem osećanja pripadnosti, moći i vodstva, revolucije često uspevaju da ponište neke od osnovnih karakteristika kulture bede, čak i kada ne uspevaju da ponište samo siromaštvo.

Neki od mojih čitalaca bili su pogrešno razumeli model kulture bede i nisu uspeli da shvate značaj razlike između bede i kulture bede. U pravljenju ove razlike pokušao sam da obrazložim opštiji pristup; naime, ozbiljna je greška da se svi siromašni podvedu pod zajednički imenitelj, zato što uzroci, značenje i posledice bede značajno variraju u različitim socio-kulturnim kontekstima. Ne postoji ništa u ovom konceptu po čemu bi se breme bede smatralo inherentnim siromašnima. Niti koncept na bilo koji način potcenjuje eksploataciju i nemarnost kojima su izloženi siromašni. Zaista, subkultura bede je deo šire kulture kapitalizma, čiji društveni i ekonomski sistem kanališe bogatstvo u ruke relativno male grupe i zato upućuje na rast oštih klasnih razlika.

Složio bih se da su glavni razlozi postojanosti subkulture bede, nema sumnje, pritisci koje šire društvo vrši na svoje članove i sama struktura šireg društva. Ipak, ovo nisu jedini razlozi. Subkultura razvija mehanizme koji teže da je perpetuiraju, posebno posredstvom onog što se dešava s pogledom na svet, aspiracijama i karakterom dece koja u njoj odrastaju. Zbog toga poboljšane ekonomske mogućnosti, iako apsolutno bitne i s najvišim prioritetom, nisu dovoljne da suštinski promene ili odstrane subkulturu bede. Štaviše, njeno odstranjivanje je proces koji će trajati kroz više generacija čak i pod najboljim okolnostima, uključujući socijalističke revolucije.

Neki čitaoci su mislili da sam tvrdio: „Biti siromašan je strašno, ali imati kulturu bede i nije tako loše”. Naprotiv, tvrdim da je lakše odstraniti bedu nego kulturu bede. Takođe, napominjem da je siromaštvo u prekapitalističkom, kastinski ustrojenom društvu kao u Indiji, imalo neke prednosti nad modernim urbanim stanovništvom slama jer su ljudi bili organizovani u kaste i *panchayate* i ova organizacija im je davala neko osećanje identiteta i neku snagu i moć. Možda je Gandhi imao na umu urbane slame Zapada kada je pisao da je kastinski sistem jedan od najvećih izuma čovečanstva. Slično sam i ja tvrdio da se siromašni Jevreji Evrope sa svojom snažnom tradicijom pismenosti i organizacije zajednice nalaze u boljem položaju od ljudi u kulturi bede. S druge strane,

tvrdio bih da su ljudi u kulturi bede, sa svojim jakim osećanjem rezignacije i fatalizma, manje ukalupljeni i manje zabrinuti od niže srednje klase koja još uvek stremi i pokušava da uspe uprkos postojećim mogućnostima.

(Prevela s engleskog
MARINA ŠIJAKOVIĆ-BLAGOJEVIĆ)

